

Zəhra QARAYEVA

Ü.Hacıbəyli adına BMA-nın dosenti

Ünvan: Ş.Bədəlbəyli küç. 98

E-mail: qarayeva.zahra.h.@gmail.com

MANUEL DE FALYANIN “İSPAN RƏQSI”NİN İFAÇILIQ XÜSUSİYYƏTLƏRİNƏ DAİR TÖVSIYƏLƏR

***Xülasə:** Tanınmış ispan bəstəkarı Manuel de Falyanın violin üçün “İspan rəqsi” virtuoza pyes kimi ispan musiqisi, xüsusən flamenkoya xas olan bir sıra xüsusiyyətləri özündə əks etdirir. Spesifik texnikası ilə seçilən bu pyesdə temp, dinamika, ştrixlər və passajların ifasına diqqət yetirilməlidir. Pyes improvizasiya üslubuna əsaslanmaqla yanaşı klassik forma və variasiyalı inkişaf üsullarını özündə birləşdirir.*

***Açar sözlər:** İspan rəqsi, flamenko, passaj, flajolet, rikoşet*

Tarixi keçmişi, gözəl təbiəti ilə tanınan İspaniya dünya mədəniyyətinə M.Servantes, F.Qoyya, P.Sarasate, İ.Albenis, P.Pikasso kimi dahi sənətkarları bəxş etmişdir. Belə sənətkarlardan biri də XX əsrin ispan bəstəkarlıq məktəbinin başında duran, İspaniyada yeni musiqi intibahı dövrünün əsas fiqurlarından biri olan Manuel de Falyadır (1876-1946). Manuel de Falya İspaniyanın milli bəstəkarlıq məktəbinin inkişafında, öz ölkəsinin milli mədəniyyətinin yaranmasında böyük rol oynamışdır. O, XX əsrin Qərbi Avropa musiqisinin müasir axınlarını dəf edərək, öz aydın, klassik milli üslubunu yaratmağa nail olmuşdur. Manuel de Falyanın yaradıcılığının özəlliyi onun musiqisində milli xarakterin açılmasındadır. Bəstəkarın musiqisində ispan xarakteri, ispan koloriti, Əndəlis musiqisinin səciyyəvi xüsusiyyətləri, xalq musiqisinin ənənələri parlaq surətdə təcəssümünü tapır.

Ümumiyyətlə İspaniya zəngin folkloru ilə daim müxtəlif ölkələrin bəstəkarlarının diqqətini özünə cəlb etmişdir. Rus bəstəkarları M.İ.Qlinka, N.A.Rimski-Korsakov, fransız bəstəkarları K.Debüssi, M.Ravelin yaradıcılığında ispan mövzusunda bir sıra məşhur əsərlər bəstələnmişdir. Manuel de Falya bu bəstəkarların ispan mövzusunda əsərlərini yüksək dəyərləndirmişdir. Eyni zamanda o, ispan musiqisinin sonrakı inkişafını istiqamətləndirərək öz aydın klassik milli üslubunu yaratmağa nail olmuşdur.

Manuel de Falyanın yaradıcılığı kəmiyyət etibarilə çox böyük olmasa da o, milli peşəkar musiqinin janr diapazonunu genişləndirməyə nail olmuşdur. Onun “Həyat qısaadır” operası, “Məftunedici məhəbbət” baleti, bir sıra simfonik, xor və vokal əsərləri XX əsr musiqisinin nailiyyətidir.

Manuel de Falyanın yaradıcılığında simli alətlər üçün bəstələnmiş əsərlərə müəyyən yer verilir. Hələ 1887-ci ildə, yaradıcılığının ilk mərhələsində bəstəkar

violonçel və fortepiano üçün Mahnı, kvartet və fortepiano üçün Andante və skerso, simli alətlər, fleyta və fortepiano üçün Kvintet bəstələmişdir. Sonralar Manuel de Falyanın digər, eləcə də səhnə əsərlərindən bir sıra fraqmentlər simli alətlər üçün işlənmişdir. Buraya ilk növbədə “Həyat qısa” operasından “İspan rəqsi”, “Məftunedici məhəbbət” baletindən “Alov rəqsi”, bəstəkarın səs və forte-piano üçün “Yeddi ispan xalq mahnısı” silsiləsi əsasında yaranan “İspan süitəsi” aiddir.

Yaradıcılığının sonrakı dövrlərində - XX əsrin 20-ci illərində Manuel de Falyanın klavesin üçün bəstələdiyi konsertdə bu aləti instrumental ansambl müşayiət edir ki, buraya fleyta, qoboy, klarnet, violin və violonçel aiddir. Bəstəkarın 1927-ci ildə bəstələdiyi səs və arfa üçün “Kordova soneti” də çox orijinal bir əsər olub, “İspaniyanın çiçəyi” kimi şöhrət tapan Kordova şəhərinin gözəlliklərini vəsf edir. Sonet ispan şairi Luis de Qonqera-i-Arqotenin sözlərinə bəstələnmişdir. Bütün bu sadalanan əsərlərin sırasında Manuel de Falyanın skripka üçün işlənmiş “İspan rəqsi” və violonçel ifasında geniş yayılmış “Alov rəqsi” (“Məftunedici məhəbbət” baletindən), eləcə də vokal silsilə əsasında işlənmiş və violində çalınan “İspan süitəsi” ifaçıların repertuarında geniş yer tutur.

“Alov rəqsi” qeyd etdiyimiz kimi bəstəkarın “Məftunedici məhəbbət” baletindəndir. İspan mahnı-rəqs sənətinə əsaslanan bu birpərdəli balet qaraçıların həyatından bəhs edir. Dinamik və çox temperamentli “Alov rəqsi” baletdə əsil simfonik miniatur əhəmiyyəti daşıyır. Musiqinin ehtiraslı xarakteri, fantastik koloriti bir növ əsərin süjeti ilə bağlı ovsunlama mərasimini təsvir edir.

Violin üçün “İspan süitəsi” bəstəkarın səs və fortepiano üçün “Yeddi ispan mahnısı” vokal məcmuəsindən altı mahnının işlənməsidir. Bu süitada yeddi mahnıdan altısı səslənir: “Mavritaniya şalı”, “Mursiana segidilyası”, “Asturiana”, “Xota”, Laylay”, “Polo”. Manuel de Falya bu əsərdə İspaniyanın müxtəlif əyalətlərinin xalq mövzularını işləyərək, ispan xalq musiqisi antologiyasını yaratmışdır.

Manuel de Falyanın yaradıcılığında aparıcı, qırmızı xətlə keçən ispan mövzusu fortepiano və orkestr üçün “İspaniya bağlarında gecələr”, fortepiano üçün 4 ispan pyesi, “7 ispan mahnısı” məcmuəsi, skripka və fortepiano üçün “İspan serenadası” əsərlərində parlaq əksini tapmışdır. Bu səpkili əsərlərdən biri də “İspan rəqsi”dir. Əsərin təhlili və ifaçılıq baxımından araşdırılmasından əvvəl maraqlı bir fakt ətrafında açıqlama vermək istərdik. Bir sıra ifaçıların repertuarında önəmli yer tutan, Rusiyanın “Moskva virtuozları” Dövlət Kamera orkestri və Vladimir Spivakovun ifasında çox tərəvətli səslənən bu “İspan rəqsi”ni (5) bəstəkar müstəqil əsər kimi bəstələməmişdir. Əslində Manuel de Falyanın bu pyesi bəstəkarın 1905-ci ildə yazdığı, Madriddə keçirilən müsabiqə üçün nəzərdə tutulan “Həyat qısa” operasından bir fraqmentdir. Opera ikinci dəfə yenidən redaktə olunaraq 1913-cü ildə Nitsada tamaşaya qoyulmuş, sonralar 1928-ci ildə Moskvada “Həyatın bir anı” adı altında səhnələşdirilib nümayiş edilmişdir.

“İspan rəqsi” operada dramaturji baxımdan ən maraqlı bir səhnədə səslənir. Qeyd etməliyik ki, Manuel de Falyanın “Həyat qısa” operası süjeti və musiqi

dili baxımından italyan operalarına yaxın olsa da, burada milli xarakterin açılmasına daha çox önəm verilir. Operada yoxsul qaraçı qızın varlı ispan ailəsindən olan oğlana faciəli məhəbbətindən bəhs edilir. “Həyat qısdır” operasından “İspan rəqsi”ni skripka və fortepiano üçün tanınmış Avstriya skripkaçısı və bəstəkarı Fris Kreysler (1875-1962) işləmişdir. Dünya skripka musiqisi tarixində məşhur “Məhəbbət sevinci”, “Məhəbbət əzabları” valslarının, bir sıra transkripsiya və işləmələrin, skripka üçün miniatürlərin müəllifi kimi tanınan Fris Kreyslərə Manuel de Falyanın “İspan rəqsi” obraz-emosional məzmunu, maraqlı musiqi dili çox yaxın idi. “İspan rəqsi” F.Kreysler tərəfindən texniki virtuoz bir pyes kimi işlənmiş, əsərdəki ritmik sərbəstlik ispan melodiylarına xas olan həznilik və violinin tembr rəngarəngliyi ilə üzvi surətdə qovuşdurulmuşdur.

“İspan rəqsi” çox temperamentli, odlü, dinamik və çılğın bir əsərdir. Rəqs virtuozluğu, texniki baxımdan mürəkkəbliyi, çətin passajları, zəngin melodik üslubu, melizmatikası, özünəməxsus ekspressivliyi ilə fərqlənir. Rəqsdə cənubi İspaniya üçün səciyyəvi olan flamenkonun bir sıra xüsusiyyətləri özünü büruzə verir. Məlum olduğu kimi, flamenko İspaniyanın ənənəvi mahnı və rəqsi kimi bu ölkənin rəmzi əhəmiyyətini daşıyır. Kökünə görə flamenko qaraçı musiqisi ilə bağlıdır (6). Manuel de Falyanın “İspan rəqsi” improvizə xarakteri daşıyır, mürəkkəb ritmi və spesifik ifa texnikası ilə seçilir. “İspan rəqsi”nin lad əsası da flamenkoya yaxındır. Rəqs a-moll tonallığındadır. İspan xalq musiqisinin lad sistemi nöqtəyi-nəzərindən burada frigik lad müşahidə olunur. Lakin bu, orta əsr Avropa musiqisi üçün səciyyəvi olan frigik lad - yəni II pilləsi bəmləmiş natural minorla uyğunlaşdırılan lad deyildir. “İspan rəqsi” a-moll tonallığına (a-moll melodik halda) əsaslanırsa da, burada tonika rolunu “mi” səsi oynayır. Bunun nəticəsində də belə bir səsüzümü alınır: *e, f, fis, gis, a, h, c, d, e*. İspan musiqisində bu, major tonika üçsəslisinə malik frigik lad kimi anlaşılır. E tonikalı ladda ikinci pillə bəzən yüksəlir, bəzən bəmləşir. Rəqs boyu tonallıq dəyişsə də bu ladin çalarları başqa tonika ilə saxlanılmaqda davam edir. “İspan rəqsi”nin fortepiano müşayiəti də bu lada uyğun harmoniyalar üzərində qurulur.

Rəqs forma baxımından mürəkkəbdir. Belə ki, pyes mürəkkəb üçhissəli formadadır:

A	+	B	+	A ₁	+	Koda
a+a ₁ +a ₂		a+a ₁ +a ₂		ixtisar edilmiş repriza		

Rəqsdə hər üç bölmə variyasiyalı inkişaf prinsipinə əsaslanır ki, bu da təbiidir. Ümumiyyətlə, variyasiyalı inkişaf üsulu ispan xalq musiqisi, instrumental çalğı üçün səciyyəvidir.

Rəqsin birinci hissəsi üç bölmədən qurulur, hər bölmədə mövzu variyasiya edilir.

Nümunə 1

(18/b-1946)

Molto ritmico
pizz. arco pizz. arco pizz. arco

Molto ritmico

Birinci hissənin orta bölməsində birinci bölmənin tematizmi passaj şəklində inkişaf etdirilir. Birinci hissənin reprizasında fortepiano müşayiəti variasiya olunur. Solistin partiyasında melodiya flajoletlərlə səslənir, orta bölmədə E səsi üzərində süni flajolet, reprizada isə melodiyanın kvintalarla hərəkətində natural

flajolet tətbiq edilir. “İspan rəqsi”nin orta hissəsi də eynilə variasiya prinsipinə əsaslanır. Orta hissə müəllif tərəfindən *Pesante, ma con fuoco* - yəni ağır-ağır və eyni zamanda alovlu surətdə ifa edilir. Burada *detaşe* ştrixi tətbiq olunmalıdır. Fortepianonun *sf* ifası fonunda solistin partiyasındakı pizzikatlardan sonra kəskin vurğulanan melodiya səslənir.

Nümunə 2

The musical score is presented in two systems. The first system (measures 1-6) shows a guitar part in the upper staff and a piano accompaniment in the lower staff. The guitar part begins with a forte (*f*) dynamic and features a series of pizzicato chords marked "pizz.(+)". The piano accompaniment consists of chords and single notes in both hands. The second system (measures 7-12) continues the guitar part with a melodic line and the piano accompaniment with chords and single notes. The piano accompaniment ends with a final chord in the right hand.

Birinci hissənin sinkopalı mövzusu ilə müqayisədə bu mövzuda sinkopa və punktir ritm birləşir. Qəfildən orta bölmədə piano və mövzu *dolce, grazioso* - yəni incə və məlahətli səslənir. Bu zərif, kövrək melodiya yuxarı registrdə çox kantilen ifa olunur. Onun fortepiano müşayiəti gitara çalğısını xatırladır (məlumdur ki, gitara ispan milli musiqisində, instrumental çalğıda ən geniş yayılan bir alətdir).

Nümunə 3

1
dolce grazioso
p
5
espress.

Orta hissənin reprizası daha möhtəşəm səslənir. Rəqsin ümumi reprizası variasiya olunmuşdur. Başlanğıcda bu əsasən fortepiano müşayiətinə aiddir. Burada birinci hissənin yalnız birinci bölməsi saxlanaraq, reprizada ixtisar baş verir. Solistin partiyasında reprizanın sonuna doğru variasiya etmə nəzərə çarpır. Buradakı texniki passajdan sonra səslənən ikisəslilik solistdən xüsusi məharət tələb edir. Rəqsin kiçik kodası *Pico piu vivo* - yəni getdikcə cəld ifa eyni passajın təkrarı üzərində qurulur.

Nümunə

1 *Poco più vivo*
sf *mf*
8va
Poco più vivo
mp *mf*

Son xanələrdə a-moll-un tonikası eyniadlı majorun tonikası ilə əvəz olunur. “İspan rəqsi”nin ifası texniki baxımdan çox çətinidir. Bu, ilk növbədə ritmin mürəkkəbliyinə və ştrixlərə, eləcə də dinamikaya aiddir. İfaçıdan ilk növbədə *Molto ritmico* – yəni ritmin daim saxlanması, çox ritmik ifa tələb olunur. Onaltılıq və otuzikilik notların səlis, rəvan ifası xüsusi texniki hazırlıq tələb edir. Triolların ifası zamanı melodiyanın oynaq xarakteri verilməlidir. Artıq rəqsin ilk xanələrindən ifa çətinliyi meydana çıxır. İlk akkordun pizzikatosundan sonra kamanla çalğıya keçid (*arco*) ifaçıdan ritmik dəqiqlik və sərrastlıq tələb edir.

Rəqsin bir sıra epizodlarında *marcato* ifası tələb olunur. Belə epizodlarda səslər qabarıq ifa olunur. Rəqsin birinci hissəsinin orta bölməsində hətta *ben marcato* – yəni yaxşı qabarıq ifa tələb edilir. Burada *rikosetto* ştrixi tətbiq edilməlidir.

İspan rəqsinin ifasında flajoletlər də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. İlk öncə rəqsin birinci hissəsinin orta bölməsində otuzillik notlarla passajdan sonra verilən flajolet qeyd edilməlidir. Həmin hissənin repriza bölməsində flajoletlər artıq

bütöv xanəni əhatə edir. Qeyd etdiyimiz kimi, burada süni və natural flajoletlər ifa olunur. Natural flajoletdən sonra uçan stakkato tətbiq edilir.

“İspan rəqsi”nin ifasında fortepiano müşayiətinə solistin daim diqqət yetirməsi çox önəmlidir. Solistin partiyası kimi fortepiano partiyası da çox texniki və virtuozdur, ritmik baxımdan xüsusən mürəkkəbdir.

Solistin partiyasında melodiyanın ifası zamanı melizmlərə xüsusi diqqət yetirilməlidir, burada qısa forşlaqlar çox incə və kövrək ifa olunmalıdır. Rəqsin *Pesante, ma con fuoco* – orta hissəsinin reprizasında ikili sekstali notların ifası zamanı hər cümlənin sonunda tremolonun ifası və uzun forşlaqlar ifaçıdan ritmik dəqiqliyə riayət olunmasını tələb edir.

Pyesin ifasında çətinlik törədən məqamlardan biri də burada təzadlı registr qarşılaşmasıdır. Belə epizodların ifasında ifaçı səlis və həssas olmalı, sıçrayışlar zamanı ritmi gözləməlidir.

“İspan rəqsi”ndə dinamik çalarlar xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Rəqsin qurulmasına uyğun dinamik çalarlar da dəyişir. Mürəkkəb üçhissəli formanın birinci hissəsi əsasən piano ifa olunur. Orta hissədə təzad yalnız tempdə deyil, həm də dinamikada özünü büruzə verir. Frigik boyalı mövzu tam dolğun forte səslənir. Piano dinamik çalarların yenidən qayıtması isə artıq reprizanın başladığını xəbər verir. Birinci hissədən fərqli olaraq ixtisar edilmiş və variasiya olunmuş reprizanın sonuna doğru *f*, *sf* və *ff* ahəngləri daha mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Burada ikili notlar fortepianonun dolğun *cresc.* və *diminuendo*-su fonunda çox ekspressiv səslənir. Kodada *poco piu vivo* tempində məşq olunan səslərə əsaslanan *passaj cresc.* ilə zilə doğru istiqamətlənir, güclü *sf* və *ff* əsərin sonunu təsdiqləyir.

Manuel de Falyanın violin üçün “İspan rəqsi” bu alətin musiqi aləmində ən şah alət olduğunu təsdiqləyən bir əsərdir. Əsəri ifa edən violinoçu buradakı ifadə vasitələrini sərrast şəkildə dərk etməli, əsərin ümumi kompozisiyasını yaratmağı bacarmalıdır. “İspan rəqsi” elə bir əsərdir ki, burada hər bir ştrix müəyyən mənə daşıyır. Eyni zamanda ispan musiqisinə xas olan ifa sərbəstliyi və romantik ruh ifadəsini tapmalıdır. Rəqs janrının plastikasının ifa zamanı canlandırılması da önəmlidir.

Görkəmli ispan bəstəkarı Manuel de Falyanın “İspan rəqsi” ispan xarakterini, ispan milli musiqisinə xas olan xüsusiyyətləri özündə çəmləşdirən bir əsər kimi ifaçıların konsert repertuarında geniş yer tutan musiqi nümunəsidir.

ƏDƏBİYYAT:

1. Мартынов И. И. Мануэл де Фалья. М.: Сов. композитор, 1986, 189 с.
2. Мартынов И. И. Музыка Испании. М.: Советский композитор, 1977, 376 с. с ил. URL:https://ale07.ru/music/notes/song/muzlit/martynov_mi.htm
3. Музыкальная литература зарубежных стран. вып. 6 (Учебное пособие для музыкальных училищ) М.: Музыка, 2005, 480 с.

4. Музыкальный энциклопедический словарь. М.: Советская энциклопедия, 1990, 672 с.
5. Saytoqrafiya
6. Виртуозы Москвы - Мануэль де Фалья. Испанский танец. URL:<https://www.youtube.com/watch?v=s4WsFmRXfBA>
7. Vikipediya. Azad ensiklopediya. Flamenko. URL:<https://ru.wikipedia.org/wiki/Фламенко>
8. Мануэль де Фалья. «Испанский танец» Исполнители: Анастасия Хохолкова (скрипка) URL:<https://www.youtube.com/watch?v=gGirFP3gOKw>

Захра ГАРАЕВА

Доцент БМА им. У. Гаджибейли

ОБ ИСПОЛНИТЕЛЬСКИХ ОСОБЕННОСТЯХ «ИСПАНСКОГО ТАНЦА» МАНУЭЛЯ ДЕ ФАЛЬИ

***Резюме:** «Испанский танец» для скрипки известного испанского композитора Мануэля де Фалья, как виртуозное сочинение, отражает в себе ряд особенностей испанской музыки, в частности фламенко. В данной пьесе, отличающейся своеобразной техникой, следует обращать внимание на темп, динамику, итрихи и исполнение пассажей. Пьеса написана в стиле импровизации и помимо этого, объединяет в себе классическую форму и способы вариационного развития.*

***Ключевые слова:** Испанский танец, фламенко, пассаж, флажолет, рикошет*

Zahra QARAYEVA

Associate Professor, Uzeyir Hajibeyli BMA

ABOUT THE PERFORMANCE FEATURES OF THE "SPANISH DANCE" BY MANUEL DE FALLA

***Abstract:** “Spanish dance” for violin by the famous Spanish composer Manuel de Falla, as a virtuoso composition, reflects a number of features of the Spanish music, in particular, of the flamenco. Attention to the tempo, dynamics, bowing and performance of passages shall be paid in this composition which is distinguished by a specific technique. The piece is based on the style of improvisation and besides, it combines the classical form and variation development methods.*

***Keywords:** Spanish dance, flamenco, passage, flageolet, ricochet*

Rəyçilər: dosent Elnara Məmmədova;
professor Zəhra Quliyeva